

Жолаева М.А.*

PhD, доцент м.а.

Л.Н.Гумилев атындағы

Еуразия ұлттық университеті

Астана қ., Қазақстан

E-mail: r.zholaeva@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9981-704X

Ракаева А.Н.

э.ф.к., доцент м.а.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті,

Астана қ., Қазақстан

E-mail: rakaeva@yandex.ru,

ORCID: 0000-0002-6756-8974

Кайранбеков Б.О.

э.ф.к., доцент м.а.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті,

Астана қ., Қазақстан

E-mail: kairanbekbaur_65@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7467-6981

ЭКОНОМИКАҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУ КЕЗІНДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК КОМПОНЕНТТЕРІНІҢ ПАЙДАЛЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Мақаланы зерттеу мақсаты инвесторлардың инвестициялық шешімдер қабылдауы үшін қаржылық есептілік компоненттерінің пайдалылығын бағалау. Қаржылық есептілік элементтері ұйымның сыртқы пайдаланушылар үшін қаржылық ақпаратының негізгі көздері болып саналады. Қаржылық есептілік дұрыс инвестициялық шешімдер қабылдау үшін маңызды ақпарат көзі ретінде танылды.

Зерттеу әдіснамасы ыңғайлы іріктеуге негізделген және тек Астана қаласын қамтиды. Астанада тұратын инвесторларға шешім қабылдау үшін компоненттердің пайдалылығына қатысты жақсы дайындалған сауалнама ұсынылды. Оған тек 44 инвестор онлайн Survey платформа арқылы өз пікірлерін білдірді, одан кейін деректер сипаттамалық статистика, Корнбах-Альфа, корреляция анализі көрсеткіштері арқылы есептелді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы: қаржылық есептілік инвесторлардың бірнеше инвестициялық шешімдеріне айтарлықтай әсер ететіні анықталды. Қаржылық есептіліктің элементтері инвесторларға олардың инвестициялары туралы шешім қабылдауға айтарлықтай көмектеседі. Зерттеу инвесторлардың шешім қабылдау процесі қаржылық есептіліктің құрамдас бөліктерімен тығыз байланысты екенін көрсетті. Талдаудың барлық дерлік мәндері 50% - дан жоғары болды, оған қаржылық есептілік элементтері арқылы берілген ақпарат инвесторларға бірнеше шешім қабылдауда пайдалы екенін көрсетті.

Зерттеу нәтижелері: инвесторларды қаржылық есептіліктегі ақпаратты негізделген инвестициялық шешім қабылдау мақсатында пайдалануға итермелейді. Зерттеуде Қазақстан Республикасының шектеулі аумағын ғана қамтиды, инвесторлар үшін қаржылық есептіліктің пайдалылығының нақты сценарийін анықтауға әрекет жасалды.

Түйін сөздер: ақпарат, қаржылық есептілік, респонденттер, талдау, инвестор, шешім, пайдалы

■ Кіріспе

Ұйымдар қаржылық есептіліктегі тиісті ақпаратты ашып көрсетеді, ал инвесторлар инвестициялық шешімдер қабылдаған кезінде қаржылық есептіліктегі ақпаратты пайдаланады (Б. Утибаев, & Д. Ахметова, 2020). Қаржылық есептілікті ашу мақсатында - ұйымның, бас компанияның және оның еншілес ұйымдарының қызметінің нәтижелері ретінде қаржылық есептілік туралы ақпарат беру болып табылады (М.А. Жолаева, және басқалар, 2023). Қаржылық есептілік дұрыс инвестициялық шешімдер қабылдау үшін маңызды ақпарат көзі болып танылды. Ішкі және сыртқы пайдаланушылар қажетті

ақпаратты жинайды жарияланған қаржылық есептен алынған ақпарат, ол олардың инвестициялары бойынша тиімді шешімдер қабылдауға көмектеседі (М. Афзали, және басқалар 2020). Бірақ Р. Джентри, Дж. Харрисон, Дж. С. Куигли Т. Дж., Бойви С. (2021) өзге пікір ұстанады. Олар өздерінің зерттеу теориясына сәйкес дамушы елдердегі акционерлер басқа ақпарат көздерімен салыстырғанда дұрыс инвестициялық шешімдер қабылдау үшін қажетті ақпарат көзі ретінде қаржылық есептіліктен аулақ болады деп мәлімдеді.

Біздің қоғамда ұйымдар қаржылық есептері арқылы таза мөлдір шынайы ақпарат бермеген деген қауесет бар. Міне, сондықтан инвесторлар қаржылық есеп беруде ұйымдар ұсынған ақпаратты пайдаланудан аулақ болады. Керісінше, олар брокерлердің кеңестері, қауесеттер және т.б. сияқты басқа ақпарат көздерін пайдалануды қалайды.

Зерттеудің мақсаты – инвесторларға бірнеше инвестициялық шешім қабылдауға көмектесуде қаржылық есеп берудің пайдалылығын анықтау. Зерттеу мақсатының негізгі себебі – Қазақстан Республикасы дамушы экономиканың бірі болып табылады және инвесторлардың қаржылық есептілікті өз инвестициялары үшін ақпарат көзі ретінде қарастырады. Экономикаға негізделген инвестор көпөлшемді қол жетімді газет, қауесет, брокерлік, қаржылық есептілік және т.б. сияқты кең ауқымды ақпарат көздерінен алады. Арасында, бірнеше ақпарат көздерінің ішінде осы зерттеудің бастымәселесі қаржылық есептіліктің инвесторлардың пікірі мен шешім қабылдауына қалай әсер ететіндігі болып табылады. Мұндай зерттеу пайдаланушыларды қаржылық есеп берудің бірнеше бөліктері ақпаратты пайдалануға ынталандырады және пайдаланушының ұйымға қатысты шешімдері тиімдірек болады. Зерттеудің негізгі мақсаты – экономикаға негізделген инвесторлардың ұтымды инвестициялық шешімдер қабылдауы үшін ақпарат көзі ретінде қаржылық есептіліктің қолайлылық деңгейін анықтау. Зерттеудің нақты міндеттері:

- қаржылық есептіліктің әр компонентінің қолайлылық деңгейін өлшеу,
- қаржылық есептіліктің компоненттері шешім қабылдау процесіне қалай әсер ететінін анықтау.

■ Әдебиетке шолу

Алдыңғы бухгалтерлік есеп зерттеулер көрсеткендей, салыстырмалылық күтілетін сәтсіздік тәуекелін төмендетеді (Грэхам және басқалар, 2022; Ли, Май, және т.б., 2021), сатып алу туралы шешімдердің тиімділігін арттырады (Р. Д. Гуггенмос және т.б., 2020), несие спрэдтерін азайтады және синдикатталған несие нарығындағы кепілді қамтамасыз ету ықтималдылығы қарыздың құнын төмендетеді және меншікті капитал құны ақша қаражаттарының нарықтық құнына оң әсер етеді (Х. Ахн және басқалар., 2020) және акциялар бағасының ақпараттылығын арттырады (А. Бхандари және басқалар., 2022). Сондай-ақ, ұқсас және салыстырмалы түрде дамып келе жатқан әдебиеттер өскін ағыны мәдени құндылықтар мен әлеуметтік нормалардағы (мысалы, әлеуметтік капитал немесе діндарлық) елішілік айырмашылықтардың әсерін және олардың бухгалтерлік есеп сапасы мен бухгалтерлік консерватизмге тигізетін әсерін зерттейді (Афзали, Чолак, Хасан және Мартикайнен, 2020). Кудак және т. б. (2021) зертемелерінде бухгалтерлік есеп индустриясы дамып келеді және осыған байланысты, әлеуметтік ғылымдарда өзгерістер, атап айтқанда, менеджмент және экономика, сондай-ақ шешім қабылдауды қолдау үшін сандық және қаржылық деректерге сұраныс та орын алады. Берілген ақпаратпен шешім қабылдау және қаржылық есептілік арқылы тиісті ақпаратты пайдаланушыларға жеткізу бухгалтерлік есептің басымдықтарының бірі болып табылады.

А.Х. Алмагтом және басқалар (2020) сонымен қатар белгілі бір шаруашылық жүргізуші субъект туралы қаржылық ақпарат беру бухгалтерлік есептің негізгі мақсаты болып табылады, ал бухгалтерлік есептің ақпараттық жүйесі осы қаржылық ақпаратты ұсынуға жауапты ақпараттық басқару жүйесінің ең үлкен және маңызды саласы болып табылады.

Бухгалтерлік есептің маңызды және жауапты міндеті-қаржылық есептілікті дайындау және шешім қабылдау үшін ақпарат ұсыну.

Отандық зерттеушілер М.А. Жолаева, және басқалар(2023) агенттік проблемалары мен қаржылық есеп берудегі сапалы ақпарат бір-бірімен айтарлықтай байланысты деген қорытындыға келді. Сенімді және ұтымды шешім қабылдау негізінен қаржылық есеп берудегі ақпаратқа сүйеніп негізделген.

М.С. Еге және басқалар (2020) өздердерінің жұмыстарында ішкі және сыртқы пайдаланушылар шешім қабылдау үшін бухгалтерлік және ақпараттық жүйелер арқылы қолмен және электронды түрде жариялаған есептерден ұйымның қажетті қаржылық ақпаратын алады. Ф. Берескин және басқалар (2020) зерттеулерінде инвесторлар жарияланған қаржылық есептілікті өз инвестициялары үшін құнды ақпарат көзі ретінде қарастыратынын және мәлімдемелерде қамтылған ақпарат инвестициялық шешім негізінде қабылдайтынын дәлелдеді.

Б. Утибаев, & Д. Ахметова (2020) зерттеуінде жарияланған қаржылық есептілік шешім қабылдауда, әсіресе қаржылық шешімдер қабылдауда маңызды рөл атқаратынын мәлімдеді. Егер пайдаланушылар жарияланған қаржылық есептіліктегі ақпаратты талдап, соның негізінде шешім қабылдаса, онда шешім қабылдау мақсаттары өз мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік алады.

Авторлардың түсінігі, қаржылық есептілікті талдау ұйымның күшті және әлсіз жақтарын өлшеуде маңызды рөл атқаратынын атап өтті. Инвесторлар сондай-ақ қаржылық есептілікті талдау арқылы ақшалай көрсеткіштерді, нарықтың жай-күйін, қаржыландыру тәуекелін, ағымдағы пайда мөлшерлемесін және т.б. бағалай алады.

Ли, Май, және т.б., (2021) зерттеуінде қаржылық есептілікті талдау барысында инвесторлар нарықтағы ұйымның мәртебесін анықтауға мүмкіндік береді, сонымен қатар қаржылық шешім қабылдауға көмектеседі деп мәлімдеді.

Х. Пангарибуан және басқалар (2022) жарияланған қаржылық есептілік инвесторлардың мүдделерін қорғау үшін өте маңызды, өйткені олар қаржылық есептіліктен инвестициялар туралы сенімді және пайдалы ақпарат жинайды. Қаржылық есептерді алдыңғы кезеңдермен және басқа ұйымдардың есептерімен салыстыруға халықаралық қаржылық есеп стандарттарына сәйкес қатаң түрде дайындалуы керек деп тұжырымдады. Пайдаланушылар сенімді ақпарат көзі ретінде қаржылық есептіліктен аулақ болуда, өйткені қаржылық есептілікте сапа жетіспейді.

С. Шаин және өзгелер, (2020) кәсіпорынның мерзімді нәтижелері мен қаржылық жағдайына қатысты ақпарат кірістер мен шығыстар туралы есептілік және қаржылық есептілік сияқты қаржылық есеп-қисабында ашылатынын атады. Ол инвесторлар мен басқа пайдаланушыларға ұтымды шешім қабылдауға көмектеседі. Бірақ қаржылық есептің өзектілігін жоғалтуына байланысты қаржылық есептің пайдалылығы қолданушылар үшін төмендейтінін көрсетеді.

Зерттеушілер, атап айтқанда, осы зерттеудің тақырыбына қатысты. Біріншіден, эксперименттік жағдайда Гуггенмос пен Ван дер Стеде (2020) шығармашылық пен инновацияның аспектілері қаржылық есеп беру үшін күтпеген теріс салдарларға бейім екенін көрсетеді. Олар есеп берудегі қателіктерге қалай әкелетінін көрсетеді және фирмалардағы менеджерлер нақты кірістерді жақсы басқаратынын анықтайды. Екіншіден, Бхандари және т.б. (2022) есептеулер мен қаржылық көрсеткіштерді қайта есептеу негізінде кірістерді көбірек (аз көлемде) басқаруға ықпал етеді. Үшіншіден, Чен, Фрэнсис, Хасан және Ву (2022) қызметкерлер арасындағы ынтымақтастық, осындай қателіктер туралы көбірек хабарлауға және агенттіктер арасында мұндай қақтығыстар болмаған кезде сот ісін жүргізу қаупінің төмендеуіне әкелетінін анықтады, корпорация басшылары ұқсас экономикалық оқиғаларға тап болған кезде қаржылық есептілік бойынша біркелкі шешімдер қабылдайды. Осындай

экономикалық оқиғалар жағдайында біркелкі шешім қабылдау қаржылық есептіліктің үлкен салыстырмалылығына әкелуі мүмкін, есептеу әдісіне негізделген кірістерді басқару қызметіне қатысуға бейімділігі төмен (Li, Mai и др., 2021) болуымен дәлелденеді. Осы дәлелдерге сәйкес зерттемені келесідей гипотезада тұжырымдаймын:

Қаржылық есепте қамтылған ақпарат инвестициялық шешімдер қабылдау үшін пайдалы емес.

Қаржылық есептегі ақпарат инвестициялық шешімдер қабылдауда пайдалы.

■ Материалдар мен әдістер

Зерттеудің негізгі мақсаты - инвестициялық шешім қабылдау кезінде инвесторлар үшін қаржылық есептіліктің пайдалылығын бағалау. Осы зерттеу ыңғайлы іріктеуге негізделген Астана қаласын қамтиды. Мұндай зерттеудің респонденттері ретінде Қазақстанның Астана қаласында тұратын инвесторлар таңдалды. Оны зерттеу үшін іріктеу мөлшері алдын-ала анықталмаған, керісінше ол алынған жауаптар негізінде анықталады. Бар болғаны 44 жауап алынды, осылайша зерттеудегі үлгі мөлшері 44 адамды құрайды. Зерттеу жүргізу үшін тек бастапқы деректер қолданылады. Осы зерттеудің негізгі ақпарат көзі Астанада тұратын инвесторлар болып табылады. Респонденттерден мәліметтерді жинау үшін жақсы құрылымдалған сауалнама дайындалды. Сауалнама зерттеу мақсаттарын ескере отырып құрастырылды және дайындалды. Зерттеу инвесторлардың шешім қабылдау процесінде қаржылық есептіліктің пайдалылығының нақты сценарийін анықтауға тырысты. Бастапқы деректер негізінен зерттеу нәтижесін анықтап білу үшін пайдаланылды. Респонденттерден деректерді жинау үшін тиісті құрылымның сауалнамасы жасалады және Астанада тұратын респонденттер арасында таратылады. Ол он-лайн платформа арқылы таратылып, жинақталды. Сауалнама екі бөлікке бөлінген. Бірінші бөлімде респонденттер туралы демографиялық ақпаратқа қатысты және ол сауалнаманың қосымша бөлігі ретінде енгізілген. Сауалнаманың екінші бөлімі осы зерттеуді жүргізу үшін өте маңызды болды. Ол инвестициялық шешімдер қабылдау үшін қаржылық есептіліктің болжамды пайдалылығына және оның инвесторлар қабылдаған шешімдерге әсері туралы алаңдатты. Қаржылық есептіліктің пайдалылығы туралы мәліметтерді жинау үшін 5 баллдық Лайкерт шкаласы қолданылды. Біріншіден, жиналған деректер SPSS Statistics нұсқасы арқылы сақталды және талданды. Деректердің дұрыстығын тексеру Кронбах Альфа (Cronbach Alpha) бағдарламасының көмегімен деректердің дұрыстығын тексеру жүргізілді. Қаржылық есептіліктің әр компонентінің пайдалылығын жеке анықтау үшін сипаттамалық статистика қолданылды. Гипотезалардың корреляциялық талдауының нәтижесін анықтау үшін көрсеткіштер мен статистикалық дисперсиялық талдау қолданылды.

■ Нәтижелер мен талқылаулар

Қаржылық есептілікті пайдаланудың қосымша дәлелі ретінде осы жұмысқа келесі 1 кесте қосылды. Берілген кестеде инвесторлардың санағы (жас аралық) көрсетілген. Егер 1 кестені мұқият зерттейтін болсақ, онда инвестицияның шамамен 66,2%-ы 5 жастан 10 жасқа дейін жасалғанын байқаймыз. Осы кестеде инвесторлардың қаржылық есептілікті шешім қабылдау үшін ақпарат көзі ретінде қанша уақыт пайдаланғаны туралы берілген.

1 – кесте. Инвестициялардың санағы (жас аралық)

Деректік жинақтама		Жиілік	Пайыз	Нақты пайыз	Жиынтық пайыз
Жарамды	5 жасқа толмаған	11	32,4	32,4	32,4
	5-10 жас	10	33,8	33,8	66,2
	10-15 жас	14	18,9	18,9	85,1
	15 жастан жоғары	9	14,9	14,9	100
	Жиыны	44	100	100	
Ескерту: сауалнамадан жиналған деректер					

Кронбах Альфа статистикасын қолдана отырып, шкала позициялары арасындағы ішкі консистенцияны тексеру. Кронбахтың α статистикасы өлшеу шкаласының мәлімдемелері арасындағы ішкі консистенцияны бағалауға мүмкіндік береді. Кронбах Альфа есептеу формуласы келесідей:

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left[1 - \frac{\sum_{i=1}^n S_i^2}{S_{sum}^2} \right], \quad (1)$$

мұндағы, n – іріктеу көлемі;

S_i^2 – i - сұрақ үшін таңдамалы дисперсия;

S_{sum}^2 – жиынтық шкаланың таңдамалы дисперсиясы (барлық респонденттердің жиынтық бағасы).

Егер жиынтық шкала бойынша нәтижелердің таралуы әрбір жеке сұрақ үшін таралудан аз болса, онда шкала сенімді болып саналады, 2 кестеде қарастырылған. Мұндай жағдайда Кронбахтың α мәні бірлікке жақын.

2 – кесте. Сенімділік статистикасы

Кронбах Альфа	Кронбах Альфа стандартталған элементтерге негізделген	N атаулар
963	963	13
Ескерту: сауалнамадан жиналған деректер негізінде есептелді		

Егер респонденттің жауабында кездейсоқ компонент басым болса, яғни сұрақтарға жауап беру кезінде кездейсоқ шашырау пайда болса, онда масштаб сенімсіз болып саналады. Онда жалпы шкаланың дисперсиясы жеке мәселелердің дисперсияларының қосындысына тең, содан кейін Кронбахтың α мәні нөлге жақын.

Іс жүзінде ішкі консистенция бойынша сенімділік келесідей критерийлер (Митина О.В., 2015) бойынша бағаланады 3 кестеде көрсетілген.

3 – кесте. Шкаланың сенімділігін бағалау

$\alpha \geq 0,9$	масштаб өте жақсы
$\alpha \geq 0,8$	шкала жақсы
$\alpha \geq 0,7$	шкала қанағаттанарлық
$\alpha \geq 0,6$	күмәнді шкала
$\alpha < 0,5$	жарамсыз шкала
Ескерту: сауалнамадан жиналған деректер	

Шетелдік нормалар жаппай социологиялық сауалнамаларда қолданылатын және нәтижелері бойынша маңызды шешімдер қабылданатын сынақтардың Кронбахтың $\alpha \geq 0,8$ -ден кем болмауын көздейді. Отандық нормалар үшін $\alpha \geq 0,7$ шкаласы сенімді болып саналады.

Альфа-Кронбах 0-ден 1-ге дейінгі мәндерді қабылдайтын талдауда қолданылатын деректердің сенімділігін тексеруге арналған танымал құрал, 4 кестеде көрсетілген.

4 – кесте. Позициялардың жалпы статистикасы

№	Көрсеткіш	N	Мәні	Стандартты ауытқуы
1	Пайда мен зияын туралы есептілік	44	3,91	0,762
2	Бухгалтерлік баланс		4,41	0,595
3	Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілік		3,95	0,719
4	Қаржылық есептілікке ескерту		4,01	0,767
5	Жарамды N (тізім бойынша)			
Ескерту:сауалнамадан жиналған деректер негізінде есептелді				

Альфа кронбахтың 0,70 мәні одан әрі талдау үшін қолайлы болып саналады, бірақ Кронбахтың Альфа таңдаулы мәні 0,80 және одан жоғары (Митина О.В., 2015). Мұндай зерттеуде Кронбах Альфа тесті сауалнама арқылы жиналған деректердің дұрыстығын тексеру үшін қолданылады. Оған 0,962 жалпы мәнін береді, осы деректерді пайдалана отырып, одан әрі талдауға сұрақтарымызға сенімді жауап беретінін көрсетеді.

Қаржылық есептілікке енгізілген әртүрлі бөлімдердің пайдалылығы туралы деректерді жинау үшін 5 баллдық Лайкерт шкаласы қолданылады. Мұндағы 1 мәлімдемелер инвестициялық шешімдер қабылдау үшін мүлдем пайдалы емес екенін көрсетеді, ал 5 мәлімдемелер инвестициялық шешімдер қабылдау кезінде ең пайдалы екенін 5 кесте көрсетеді.

5 – кесте. Корреляциондық анализ

Анализ		Негізделген инвестициялық шешім	Инвестициялар мониторингі	Болашақ кірістерді болжау	EPS болжау	Өтімділікті бағалау	Болашақ дивидендтерді болжау	Уақыт бойынша тиімділікті бағалау	Көрсеткіштерді басқа компаниялармен салыстыру	Ұтымды инвестициялық шешім
Пайда мен зияын туралы есептілік Бухгалтерлік баланс Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілік	Пирсон корреляциясы	0,725	0,603	0,907	0,907	0,612	0,819	0,897	0,758	0,664
	Sig. (екі жақты)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44
Қаржылық есептілікке ескерту Пайда мен зияын туралы есептілік Бухгалтерлік баланс	Пирсон корреляциясы	0,767	0,703	0,528	0,529	0,330	0,729	0,542	0,713	0,775
	Sig. (екі жақты)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44

Анализ		Негізделген инвестициялық шешім	Инвестициялар мониторингі	Болашақ кірістерді болжау	EPS болжау	Өтімділікті бағалау	Болашақ дивидендтерді болжау	Уақыт бойынша тиімділікті бағалау	Көрсеткіштерді басқа компаниялармен салыстыру	Ұтымды инвестициялық шешім
Ақша қаражаттар қозғалысы туралы есептілік Пайда мен зиянын туралы есептілік	Пирсон корреляциясы	0,732	0,780	0,572	0,573	0,961	0,578	0,611	0,629	0,676
	Sig. (екі жақты)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44
Бухгалтерлік баланс	Пирсон корреляциясы	0,673	0,728	0,306	0,307	0,653	0,545	0,357	0,717	0,444
	Sig. (екі жақты)	0	0	0,08	0,09	0	0	0,02	0	0
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44

Ескерту: сауалнамадан жиналған деректер негізінде есептелді

Сипаттамалық статистиканы қолдана отырып, деректерді талдағаннан кейін оған қаржылық есептіліктің барлық бөлімдері инвесторлар үшін неғұрлым негізделген инвестициялық шешімдер қабылдауға пайдалы ақпарат көзі ретінде қарастырылды деген қорытындыға келдік, өйткені барлық мәндер төртке жақын немесе төрттен жоғарылау болды. Сондай-ақ нөлдік гипотезамыз қабылданбады оның балама гипотезасы қабылданды деп қорытынды жасауға болады.

Корреляциялық анализ зерттеу гипотезасын тексеру үшін қолданылады. Жоғарыда келтірілген кесте қаржылық есептілік компоненттері мен инвесторлар қабылдаған бірнеше шешімдер арасында оң корреляцияның жоғары дәрежесі (максималды жағдайларда) бар екенін көрсетеді. Корреляциялық талдаудың негізгі нәтижелері төменде келтірілген:

- Осы зерттеуде қаржылық есептіліктің бірінші құрамдас бөлігі пайда мен зиян туралы есептілік болып табылады. Пайда мен залал туралы есептілік инвестордың шешім қабылдау процесіне үлкен әсер етеді, өйткені ол инвесторлардың шешім қабылдау критерийлерімен оң корреляцияның жоғары деңгейінде. Ол инвесторға фирманың болашақ кірісі мен оның акцияға шаққандағы кірісін болжауға көп көмектеседі.
- Қаржылық жағдай туралы есеп зерттеудегі екінші маңызды ақпарат көзі ретінде алынды. Инвесторлар оны жоғарыдағы кестедегі корреляция мәнімен көрсетілген маңызды ақпарат көзі ретінде қарастырады. Қаржылық жағдай туралы есепте қамтылған ақпаратты негізінен инвесторлар негізделген инвестициялық шешімдер қабылдау, инвестицияларын бақылау, нәтижелерді басқа компаниялармен салыстыру және ұтымды инвестициялық шешім қабылдауға пайдаланады.
- Қаржылық есептіліктің үшінші элементінің, яғни ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептің корреляциялық талдауының нәтижелері оның ұйымның ақша қаражаттарының қозғалысын болжауға айтарлықтай әсер ететіндігін көрсетті. Оған сонымен қатар инвесторларға негізделген инвестициялық шешімдер қабылдауға және олардың инвестицияларын бақылауға көмектеседі. Сонымен қатар, ол инвесторлар қабылдаған барлық шешімдермен күшті оң корреляцияны көрсетті.
- Қаржылық есептіліктің түсіндірме жазбалары зерттеудегі төртінші ақпарат көзі ретінде алынды.

Қаржылық есептіліктің төртінші компонентінің корреляциялық талдауының нәтижесі оның инвесторлар қабылдаған шешімдермен күшті оң корреляциясы бар екенін көрсетті. Корреляциялық талдау нәтижелерін талдағаннан кейін, негізгі нәтижелермен қатар, зерттеу нөлдік зерттеу гипотезасы қабылданбағанын және оның балама гипотезасы қабылданғанын

көрсетеді. Қаржылық есептіліктің элементтері инвесторларға олардың инвестициялары туралы шешім қабылдауға айтарлықтай көмектеседі (Чен, Дж. З., және басқалар 2020).

Талдау нәтижесі инвесторлардың шешім қабылдау процесі қаржылық есептіліктің компоненттерімен тығыз байланысты екенін көрсетті. Талдаудың барлық дерлік мәндері 50% - дан жоғары болды, оны қаржылық есептілік элементтері арқылы берілген ақпарат инвесторларға бірнеше шешім қабылдауда пайдалы екенін 6 кесте көрсетті.

6– кесте. Статистикалық дисперсиондықталдау (Analysis of Variance)

Ақпараттық мәліметтер		Квадрат қосындысы - SS	Еркіндік дәрежелерінің саны - d.f.	Орташа шаршы - MS	Мағынасын есептеу - F	Significance-маңыздылығы - Sig.
Адамдар арасында		98,649	73	1,351	16,985	0
Адамдардың ішінде	Элементтер арасында	11,703	3	3,901		
	Қалдығы	50,297	219	0,230		
	Жиыны	62,0	222	0,279		
Барлығы		160,649	295	0,545		
Жалпы орташа мағынасы = 4,07						
Ескерту: сауалнамадан жиналған деректер негізінде есептелді						

Дисперсиялық талдау сынағының нәтижесі F мәні 16,985 ал α 0,0 мәнінде екенін көрсетеді. Осы зерттеуде пайдаланылған деректердің жақсы сәйкестігін көрсетеді. Сонымен қатар, кестеде статистикалық дисперсиялық талдау тәуелсіз зерттеу айнымалыларының жалпы орташа мәнін 4,07 көрсетеді. Сонымен, зерттеу қаржылық есептіліктің құрамдас бөліктері, яғни кірістер мен шығыстар туралы есептілік, қаржылық есептілік туралы есеп-қисап, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есептілік және қаржылық есептіліктің түсіндірме жазбасы инвесторларға пайдалы ақпарат бергенін көрсетеді. Сонымен, зерттеудің нөлдік гипотезасы қабылданбайды және балама гипотеза қабылданады.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу инвестордың шешім қабылдау процесінде қаржылық есептіліктің пайдалылығымен шектеледі. Инвесторлар әдетте брокерлік офистер, газеттер, инвестициялық рейтингтік агенттіктердің есептері және т.б. сияқты әртүрлі көздерден қажетті ақпаратты жинақтайды (Макмуллин Дж.Л. және Шонбергер Б., 2020). Инвесторлар қабылдаған шешімдердің көпшілігі қаржылық есептілік элементтері арқылы ұсынылған ақпаратқа негізделген. Осылайша, ақпарат беретін ұйымдар ақпаратты толық ашу принциптерін ұстануы керек, әйтпесе ол инвесторлардың шешім қабылдау процесіне әсер етеді. Жүргізілген зерттеу инвесторлар үшін қаржылық есептіліктің таза ашықоңтайлы шешім қабылдаудағы маңыздылығын анықтауға тырысты. Респонденттердің жауаптары сауалнама арқылы ыңғайлы іріктеу әдісін қолдана отырып жинақталды. Зерттеу барысында инвесторлар үшін ақпарат көзі ретінде қаржылық есептіліктің жарамдылық деңгейінің нақты сценарийін анықтауға тырыстық. Зерттеу қаржылық есептілік элементтері инвесторларға пайдалы ақпарат бергенін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері пайдаланушыларды қаржылық есептіліктегі ақпаратты пайдалануға итермелейді (Ши Х., және өзгелер 2021). Зерттеу респонденттердің саны небәрі 44 адамды құрайды (бір ғана Астана қаласын қамтылды). Егер Қазақстанның үлкен аумағын қамтыса және көбірек жауап берсе, ол сенімдірек болады. Зерттеудің тағы бір шектеуі-талдау мен зерттеу нәтижесі респонденттерден алынған жауаптарға негізделген. Ол жауаптарын логикалық және сенімді түрде ұсынған жағдайда ғана нақты сценарийді көрсетеді. Қаржылық есептілікте ұсынылатын ақпараттың сапасын және ұйымдар өздерінің қаржылық

есептілігін дайындау кезінде ХҚЕС нұсқауларын орындай ма, жоқ па, соны одан әрі келесі зерттеулерде пысықталады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Утибаев, Б., & Ахметова, Д. - 2020. Вопросы проведения системного анализа по данным финансовой отчетности. Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, No 1. - 2020. С.210–220. DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-1-210-220>
2. Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Садуакасова К.Ж.Сызықтық емес жүйеде әділ құнсебіңдегі аудиторлық есептердің біркелкілігі.Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы, - 2023. -№3. 6.341-355. DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-341-355>
3. Afzali, M., Colak, G., Hasan, I., & Martikainen, M. (2020). Social capital, corporate reporting culture, and accounting conservatism. SSRN Electronic Journal. Available at SSRN: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4230516>.
4. Gentry, R. J., Harrison, J. S., Quigley, T. J., & Boivie, S. (2021). A database of CEO turnover and dismissal in S&P 1500 firms, 2000–2018. Strategic Management Journal, 42(5), 968–991.
5. Zhelayeva M.A. Internal control: non-linear view. T. Ryskulov Kazakh Economic University. – 2019. – No4 (124). – P.164-200.
6. Graham, J. R., Grennan, J., Harvey, C. R., & Rajgopal, S. (2022). Corporate culture: Evidence from the field. Journal of Financial Economics, 146(2), 552–593.
7. Li, K., Mai, F., Shen, R., & Yan, X. (2021). Measuring corporate culture using machine learning. Review of Financial Studies, 34(7), 3265–331
8. Guggenmos, R. D., & Van der Stede, W. A. (2020). The effects of creative culture on real earnings management. Contemporary Accounting Research, 37(4), 2319–2356.
9. Ahn, H., Choi, S., & Yun, S. C. (2020). Financial statement comparability and the market value of cash holdings. Accounting Horizons, 34(3), 1–21.
10. Bhandari, A., Mammadov, B., Thevenot, M., & Vakizadeh, H. (2022). Corporate culture and financial reporting quality. Accounting Horizons, 36(1), 1–24.
11. Qudah, H. , Abdo, K.K., Al-Qudah, L.A., Kilani, O., Al Manaseh, M., & AlQudah, M.Z. (2021). Liquidity risk measurement study case (Jordan Islamic banks). International Journal of Entrepreneurship, 25, 1-9.
12. Almagtome, A.H., Al-Yasiri, A.J., Ali, R.S., Kadhim, H.L., & Bekheet, H.N. (2020). Circular economy initiatives through energy accounting and sustainable energy performance under integrated reporting framework. International Journal of Mathematical, Engineering and Management Sciences, 5(6), 1032-1045.
13. Жолаева М.А., Садуакасова К.Ж., Уразбаева З.О. Механизм внутреннего контроля в агропромышленном производстве Казахстана. Проблемы агрорынка. -2023. -(3). -С.103-110. <https://doi.org/10.46666/2023-3.2708-9991.10>
14. Ege, M. S., Kim, Y. H., & Wang, D. (2020). Do global audit firm networks apply consistent audit methodologies across jurisdictions? Evidence from financial reporting comparability. The Accounting Review, 95(6), 151–179
15. Bereskin, F., Campbell, T., & Kedia, S. (2020). Whistle blowing, forced CEO turnover, and misconduct: The role of socially minded employees and directors. Management Science, 66(1), 24–42.
16. Pangaribuan, H., Wahyuni, E.S., Yoewono, H., Sunarsi, D. (2022). The Provision of High-Quality Financial Information in Increasing Voluntary Disclosure. International Journal of Artificial Intelligence Research, 6 (1). 1-10. DOI:10.29099/ijair.v6i1.398.
17. Chahine, S., Colak, G., Hasan, I., & Mazboudi, M. (2020). Investor relations and IPO performance. Review of Accounting Studies, 25(2), 444–512
18. Chen, H., Francis, B. B., Hasan, T., & Wu, Q. (2022). Does corporate culture impact audit pricing? Evidence from textual analysis. Journal of Business Finance and Accounting, 49(5–6), 778–806.
19. Митина О.В. Альфа Кронбаха: когда и зачем ее считать // Современная психодиагностика России. Преодоление кризиса: сборник материалов III Всероссийской конференции: в 2 т. / редколлегия: Н.А. Батурин (отв. ред.) и др. – Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2015. Т.1. С. 232-240.
20. Chen, J. Z., Chen, M. H., Chin, C. L., & Lobo, G. J. (2020). Do firms that have a common signing auditor exhibit higher earnings comparability? The Accounting Review, 95(3), 115–143.
21. McMullin, J. L., & Schonberger, B. (2020). Entropy-balanced accruals. Review of Accounting Studies, 25(1), 84–119.
22. Shi, H., Wen, W., Zhou, G., & Zhu, X. (2021). Do individual auditors have their own styles? Evidence from clients' financial statement comparability in China. Accounting Horizons, 35(3), 187–215

REFERENCES:

1. Utibaev, B., & Akhmetova, D. - 2020. Issues of conducting a system analysis based on financial statements. The economic series of the Bulletin of the L.N. Gumilev ENU, - No 1. -2020. - С.210–220. DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-1-210-220>
2. Zhelayeva, M., Amanova, G., Saduakassova K. Uniformity of audit reports in the calculation of fair value in a nonlinear system. Economic series of the Bulletin of the L.N. Gumilev ENU. -2023. -№3. 66.341– 355. ISSN789-4339<https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-341-355>
3. Afzali, M., Colak, G., Hasan, I., & Martikainen, M. (2020). Social capital, corporate reporting culture, and accounting conservatism. SSRN Electronic Journal. Available at SSRN: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4230516>.
4. Gentry, R. J., Harrison, J. S., Quigley, T. J., & Boivie, S. (2021). A database of CEO turnover and dismissal in S&P 1500 firms, 2000–2018. Strategic Management Journal, 42(5), 968–991.
5. Zhelayeva M.A. Internal control: non-linear view / Zhelayeva M.A. // T. Ryskulov Kazakh Economic University. – 2019. – No4 (124). – P.164-200

6. Graham, J. R., Grennan, J., Harvey, C. R., & Rajgopal, S. (2022). Corporate culture: Evidence from the field. *Journal of Financial Economics*, 146(2), 552–593.
7. Li, K., Mai, F., Shen, R., & Yan, X. (2021). Measuring corporate culture using machine learning. *Review of Financial Studies*, 34(7), 3265–331
8. Guggenmos, R. D., & Van der Stede, W. A. (2020). The effects of creative culture on real earnings management. *Contemporary Accounting Research*, 37(4), 2319–2356.
9. Ahn, H., Choi, S., & Yun, S. C. (2020). Financial statement comparability and the market value of cash holdings. *Accounting Horizons*, 34(3), 1–21.
10. Bhandari, A., Mammadov, B., Thevenot, M., & Vakilzadeh, H. (2022). Corporate culture and financial reporting quality. *Accounting Horizons*, 36(1), 1–24.
11. Qudah, H. ., Abdo, K.K., Al-Qudah, L.A., Kilani, O., Al Manaseh, M., & AlQudah, M.Z. (2021). Liquidity risk measurement study case (Jordan Islamic banks). *International Journal of Entrepreneurship*, 25, 1-9.
12. Almagtome, A.H., Al-Yasiri, A.J., Ali, R.S., Kadhimi, H.L., & Bekheet, H.N. (2020). Circular economy initiatives through energy accounting and sustainable energy performance under integrated reporting framework. *International Journal of Mathematical, Engineering and Management Sciences*, 5(6), 1032-1045.
13. Zhelayeva M.A., Saduakasova K.Zh., Urazbayeva Z.O. The mechanism of internal control in the agro-industrial production of Kazakhstan. *Problems of the agricultural market.. -2023. -(3). – P.103-110. <https://doi.org/10.46666/2023-3.2708-9991>*
14. Ege, M. S., Kim, Y. H., & Wang, D. (2020). Do global audit firm networks apply consistent audit methodologies across jurisdictions? Evidence from financial reporting comparability. *The Accounting Review*, 95(6), 151–179
15. Bereskin, F., Campbell, T., & Kedia, S. (2020). Whistle blowing, forced CEO turnover, and misconduct: The role of socially minded employees and directors. *Management Science*, 66(1), 24–42.
16. Pangaribuan, H., Wahyuni, E.S., Yoewono, H., Sunarsi, D. (2022). The Provision of High-Quality Financial Information in Increasing Voluntary Disclosure. *International Journal of Artificial Intelligence Research*, 6 (1). 1-10. DOI:10.29099/ijair.v6i1.398.
17. Chahine, S., Colak, G., Hasan, I., & Mazboudi, M. (2020). Investor relations and IPO performance. *Review of Accounting Studies*, 25(2), 444–512
18. Chen, H., Francis, B. B., Hasan, T., & Wu, Q. (2022). Does corporate culture impact audit pricing? Evidence from textual analysis. *Journal of Business Finance and Accounting*, 49(5–6), 778–806.
19. Mitina O.V. *Kronbach's Alpha: when and why to count it // Modern psychodiagnostics of Russia. Overcoming the crisis: a collection of materials of the III All-Russian Conference: in 2 volumes / Editorial Board: N.A. Baturin (ed.) and others - Chelyabinsk: SUSU Publishing Center, 2015. Vol. 1. pp. 232-240*
20. Chen, J. Z., Chen, M. H., Chin, C. L., & Lobo, G. J. (2020). Do firms that have a common signing auditor exhibit higher earnings comparability? *The Accounting Review*, 95(3), 115–143.
21. McMullin, J. L., & Schonberger, B. (2020). Entropy-balanced accruals. *Review of Accounting Studies*, 25(1), 84–119.
22. Shi, H., Wen, W., Zhou, G., & Zhu, X. (2021). Do individual auditors have their own styles? Evidence from clients' financial statement comparability in China. *Accounting Horizons*, 35(3), 187–215

ПОЛЕЗНОСТЬ КОМПОНЕНТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ ПРИ ПРИНЯТИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ НА ОСНОВЕ ЭКОНОМИКИ

Жолаева М.А.*

PhD и.о.доцент

Евразийский Национальный университет

Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

E-mail: r.zholaeva@mail.ru

ORCID: 0000-0002-9981-704X

Ракаева А.Н.

к.э.н, и.о.доцент

Евразийский Национальный университет Л.Н.

Гумилева, Астана, Казахстан

E-mail: rakaeva@yandex.ru

ORCID: 0000-0002-6756-8974

Кайранбеков Б.О.

к.э.н, и.о.доцент

Евразийский Национальный университет Л.Н.

Гумилева, Астана, Казахстан

E-mail: Kairanbekbaur_65@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7467-6981

Аннотация. Целью исследования статьи является оценить полезность компонентов финансовой отчетности для принятия инвесторами инвестиционных решений. Элементы финансовой отчетности являются основными источниками финансовой информации корпорации для внешних пользователей. Финансовая отчетность была признана важным источником информации для принятия правильных инвестиционных решений.

Методология исследования основано на удобной выборке и охватывает только город Астаны. Инвесторам, проживающим в Астане, была предоставлена хорошо разработанная анкета относительно полезности компонентов для принятия решений. Только 44 инвестора высказали свое мнение через онлайн-платформу. Затем данные анализируются с использованием описательной статистики, Корнбах-Альфа, корреляции и показателей ассоциации.

Оригинальность / ценность исследования было обнаружено, что финансовая отчетность оказывает значительное

влияние на несколько инвестиционных решений инвесторов. Элементы финансовой отчетности существенно помогают инвесторам в принятии решений относительно их инвестиций. Исследование показало, что процесс принятия решений инвесторами был тесно связан с компонентами финансовой отчетности. Почти все значения анализа были выше 50%, что указывало на то, что информация, представленная через элементы финансовой отчетности, была полезна инвесторам при принятии нескольких решений

Результат исследования побудит инвесторов использовать информацию, содержащуюся в финансовой отчетности, для принятия обоснованного инвестиционного решения. Предпринята попытка выявить реальный сценарий полезности финансовой отчетности для инвесторов, как если бы исследование охватывало только ограниченную территорию Республики Казахстан.

Ключевые слова: информация, финансовая отчетность, респонденты, анализ, инвестор, решение, полезность.

THE PROFITABILITY OF FINANCIAL REPORTING COMPONENTS WHEN MAKING INVESTMENT DECISIONS BASED ON THE ECONOMY

Zholayeva M.A.*

PhD, docent

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana,
Kazakhstan

author's email: r.zholayeva@mail.ru

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9981-704X

Rakayeva A.N.

candidate of Economic Sciences, docent

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana,
Kazakhstan

email: rakaeva@yandex.ru

ORCID: 0000-0002-6756-8974

Kairanbekov B.O.

candidate of Economic Sciences, docent

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana,
Kazakhstan

email: rakaeva@yandex.ru

ORCID: 0000-0002-6756-8974

Abstract. The purpose of the article is to evaluate the usefulness of financial reporting components for investors to make investment decisions. Elements of financial statements are the main sources of financial information of the corporation for external users. Financial statements have been recognized as an important source of information for making the right investment decisions.

The research methodology is based on a convenient sample and covers only the city of Astana. Investors living in Astana were provided with a well-developed questionnaire regarding the usefulness of components for decision-making. Only 44 investors expressed their opinion through the online platform. The data is then analyzed using descriptive statistics, Kornbach-Alpha, correlation and association indicators.

Originality/value of the study It was found that financial statements have a significant impact on several investment decisions of investors. Elements of financial statements significantly help investors in making decisions about their investments. The study showed that the decision-making process by investors was closely related to the components of financial statements. Almost all the analysis values were above 50%, which indicated that the information provided through the elements of financial statements was useful to investors when making several decisions

The result of the study will encourage investors to use the information contained in the financial statements to make an informed investment decision. An attempt is made to identify a real scenario of the usefulness of financial statements for investors, as if the study covered only a limited territory of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: information, financial statements, respondents, analysis, investor, solution, utility.